

Бондар Володимир,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики ННГІ
Національної академії СБ України

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЇ В ПРОЦЕСІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Судова експертиза зброї – це розділ криміналістичного зброезнавства, який вивчає закономірності конструювання та виготовлення вогнепальної, холодної, газової, пневматичної та інших різновидів зброї, а боєприпасів; закономірності балістики пострілу, механізму утворення слідів зброї, слідів пострілу; який розробляє технології виявлення, фіксування, дослідження зазначених об'єктів та слідових комплексів з метою досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень.

Згідно з Переліком видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта в Експертній службі СБУ, затвердженим наказом ЦУ СБУ від 02.06.2025 року № 210 експертиза зброї (3) включає наступні види експертних спеціальностей:

- 3.1 – балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї;
- 3.2 – балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуативних обставин пострілу;
- 3.3 – дослідження холодної зброї;
- 3.4 – дослідження зброї з некінетичним принципом ураження;
- 3.5 – дослідження гранатометів;
- 3.6 – дослідження артилерійської та ракетної зброї¹.

¹ Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію при Службі безпеки України та атестацію судових експертів: затв. наказом Центрального управління Служби безпеки України від 02 червня 2025 року № 210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1106-25#Text>.

Предметом будь-якої теорії виступає група певних закономірностей. До таких закономірностей, які складають предмет судової експертизи зброї, відносяться закономірності:

1) закономірності виникнення (створення), розвитку та вдосконалення зброї, боєприпасів, які визначають її конструктивно-технічні дані та зумовлюють, у кінцевому рахунку, використання зброї в якості засобу та предмету кримінального правопорушення;

2) закономірності утворення слідів застосування зброї, конструктивно та функціонально подібних їй пристроїв;

3) закономірності судово-експертної практики дослідження зброї, конструктивно (функціонально) подібних їй пристроїв та предметів, а також слідів її застосування;

4) закономірності практики використання органами правопорядку, прокурорами, адвокатами, суддями інформації, отриманої в процесі судово-експертного дослідження зброї, конструктивно (функціонально) подібних їй пристроїв, предметів, боєприпасів та слідів їх застосування з метою виявлення, документування розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень за запобігання вчиненню кримінальних правопорушень.

Знаючи закономірності утворення слідів виготовлення, переробки, зберігання та використання (застосування) зброї та боєприпасів, а також засоби, методи і технології отримання, аналізу, оцінки та використання такої інформації слідчий (оперативний співробітник) може:

1) визначити стан виявленої вогнепальної, газової, пневматичної, холодної зброї, боєприпасу та наявність ознак нещодавнього пострілу органолептичними методами;

2) порівняти за загальними ознаками наявні кулі та гільзи з конкретною зброєю (без проведення експериментальних пострілів з неї) або негативного вирішення питання про тотожність або для виокремлення зіставних об'єктів з метою ідентифікації зброї за кулями або гільзами;

3) виявити ознаки близького пострілу;

4) визначити напрямок пострілу;

5) порівняти зразки боєприпасів за маркуванням та іншим зовнішнім ознакам з метою виявлення ознак загального джерела походження;

6) виявити на предметах порошинки та мікрочастки, які нагадують продукти їх неповного згорання.

Зазначені дослідження проводяться:

1) у рамках експертного дослідження за участю спеціаліста (спеціалістів: криміналіста-балістика) відповідно до положень статей 71, 214, 298-1, 300 КПК України;

2) у рамках судових експертиз відповідно до положень статей 101, 102, 242, 332 КПК України;

3) оперативним співробітником самостійно у виключних випадках (наприклад, виявлення зброї або підозрілого предмета під час негласного проникнення). Разом із тим, відповідна кримінально-правова оцінка оперативної інформації є правовою підставою роботи щодо виявлення та припинення підривної діяльності, відповідно до вимог законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність», а також встановлення події кримінального правопорушення в ситуаціях, коли про неї відсутня необхідна й достатня інформація для кваліфікації діянь як протиправних.

Систему кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері обігу зброї та боєприпасів, складають статті, які включені до розділу IX КК України «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» через те, що відповідні кримінально-правові відносини виникають не в результаті спричинення зброєю фактичної шкоди життю, здоров'ю, власності тощо, а внаслідок створення небезпеки нанесення такої шкоди. Даний розділ складається зі статей, що закріплюють відповідальність за неоднорідні кримінальні правопорушення, а тому об'єднуючою ознакою складів кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу зброї та боєприпасів є предмет кримінального правопорушення:

1) вогнепальна, холодна зброя (статті 263, 263-1, 264);

2) бойові припаси (статті 263, 263-1, 264).

Вогнепальна зброя, частини нарізної вогнепальної зброї, бойові припаси як предмет інших кримінальних правопорушень та ознака, яка, відповідно до ст. 91 КПК України підлягає встановленню під час доказування у кримінальних провадженнях, відкритих за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених статтями 201, ч. 2 ст. 260, ст. 261 КК України та ін.

Вогнепальна зброя та бойові припаси як знаряддя та засоби, котрі утворюють юридичну ознаку складу кримінального правопорушення, яка підлягає обов'язковому встановленню у процесі доведення (ст. 91 КПК України) під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 146, 257, 258, 258-4, ч. 3 ст. 260, ст. 294, ч. 4 ст. 296, 365, ч. 2 ст. 404, ч. 4 ст. 405, ч. 3 ст. 406, 426-1, 447 КК України.

Поза сумнівом, у якості знаряддя дані об'єкти можуть застосовуватись при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 115, 121, 187, 438 КК України, а також інших кримінальних правопорушень. Проте у таких кримінальних провадженнях зазначені об'єкти не утворюють юридичної ознаки складу кримінального правопорушення, а отже, не впливають на кримінально-правову оцінку відповідної кримінально-протиправної поведінки.

Правильна кваліфікація кримінально-протиправних дій багато в чому залежить від того, наскільки вірно буде встановлена групова належність предмета – речового доказу з метою віднесення його до вогнепальної зброї, визначення його виду (різновиду), в тому числі за способом виготовлення. Різноманітність видів та різновидів зброї, специфіка її конструкції, форми, розмірів та інших характеристик кожної з них потребують знань у галузі криміналістичної оцінки, та в багатьох випадках названі питання можуть бути розв'язані лише за допомогою проведення експертного дослідження.

Встановлення того факту, що конкретний предмет відноситься до вогнепальної чи холодної зброї, бойовим припасам, вибуховим пристроям має доказове значення, тому воно має носити достовірний характер. Коли для цього потрібно застосування спеціальних знань, призначається та проводиться судова

експертиза щодо встановлення належності досліджуваних об'єктів до холодної, вогнепальної зброї, боєприпасів тощо. Спеціальний характер такого дослідження означає те, що об'єктом дослідження можуть бути лише предмети, належність чи неналежність яких до вогнепальної та/або холодної зброї, вибуховим пристроєм, боєприпасам не є очевидною.

Вважаємо за необхідне зробити наголос на тому, що поняття, пов'язані з поділом зброї на види, є більше правовими, ніж криміналістичними. Можливості експертизи зброї у даних випадках обмежуються встановленням конструктивних характеристик, справності, тобто придатності до застосування (проведення пострілу, використання певного виду боєприпасів, нанесення пошкоджень тощо). В процесі кваліфікації дій, пов'язаних із незаконним обігом зброї, необхідно керуватися не тільки криміналістичними параметрами конкретного екземпляру зброї, а й її правовим статусом, стандартами кримінального процесуального доказування. Це дозволить запобігти як помилкам кваліфікації, так і свідомим маніпуляціям із законом.

Водночас, у процесі досудового розслідування подібних кримінальних правопорушень ключове значення має встановлення ситуаційних обставин пострілу. Слід мати на увазі, що спосіб учинення вбивства, терористичного акту, диверсії, порушення законів та звичаїв війни тощо, характер позбавлення життя (нанесення безлічі тілесних ушкоджень, тортур і катувань тощо) свідчать про вчинення вбивства з особливою жорстокістю або наявність небезпеки для життя багатьох осіб (підпал, застосування вибухових пристроїв, автоматичної чи самозарядної вогнепальної зброї та ін.), що має кваліфікуюче значення (пункти 4 і 5 ч. 2 ст. 115 КК України).

Наприклад, для оцінки дій винуватого за ознаками, визначеними п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України, тобто умисного вбивства, вчиненого **способом, небезпечним для життя багатьох осіб**, потребує встановленню умисел та факт усвідомлення особою того, що вона застосовує спосіб, небезпечний для життя не тільки однієї людини, а й інших людей. При тому потребує встановленню **реальність** небезпеки для життя інших людей.

Якщо для реалізації описаного способу було застосовано вогнепальну зброю, то під у процесі кваліфікації дій винуватого врахуванню підлягають:

- класифікаційна група вогнепальної зброї та обраний для проведення пострілів режим ведення вогню (автоматичний – чергами), бойові припаси якої завдають пошкодження значної площини, що може призвести до позбавлення життя іншої особи (інших осіб);

- особливості місця вчинення кримінального правопорушення – громадське, в якому можна позбавити життя іншу особи (інших осіб);

- дистанція між правопорушником та потерпілим (потерпілими);

- факт прицільного ведення пострілів. Водночас, коли суб'єкт, посягаючи на життя конкретної людини за допомогою вогнепальної зброї, промахується і з необережності заподіює смерть іншій людині, яка була поруч, вчинене ним у цій ситуації належить кваліфікувати як замах на умисне вбивство (ч. 2 ст. 15 і, залежно від обставин, ч. 1 або ч. 2 ст. 115) та вбивство через необережність (ч. 1 ст. 119).

Необхідність оцінки *реальності* небезпеки, *правомірності* реалізації прав і повноважень певними суб'єктами, *можливості* виникає також і під час досудового розслідування інших кримінальних правопорушень: погроза вбивством (ст. 129 КК України), погроза знищення майна (ст. 195 КК України), терористичного акту (ст. 258 КК України), погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України), погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча (ст. 346 КК України), перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України), перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426¹ КК України), перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 38 КК України), доведення до самогубства (ст. 120 КК України), інших кримінальних правопорушень, самогубств.

Суттєву роль у процесі доказування відіграє висновок (висновки) судово-балістичної експертизи ситуаційних обставин пострілу, яка в окремих випадках має характер комплексного дослідження із залученням фахівців певних експертних

спеціальностей (судової медицини, технічне дослідження матеріалів та засобів відео-, звукозапису, дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу) в процесі якого встановлюється відстань пострілу в результаті якого утворене пошкодження, взаєморозташування зброї та перешкоди в момент пострілу, можливість утворення пошкодження у перешкоді за умов, викладених у матеріалах кримінального провадження.

Результати аналізу судової, слідчої та експертної практики у кримінальних провадженнях акцентованих категорій свідчать про те, що питання, винесені на вирішення експертів мали:

– *загальний характер*: «Які з пошкоджень, нанесених кулями, є вхідними отворами, а які – вихідними?»; «Яким був напрямок ранового каналу та взаємне розташування зброї та потерпілого в момент проведення пострілу?»; «Який загальний напрямок ранових каналів та чи можливо за ним судити про можливе взаєморозташування постраждалого та особи, яка завдала поранення?»; «Яким було положення потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого) під час проведення пострілу (відносно один іншого)?»; «Яка локалізація вхідного та вихідного отворів?»; «Які напрямки кульових каналів?»; «З якої дистанції проведені постріли, які завдали поранень?»; «Яка дистанція стрільби на напрямок ранових каналів, чи є можливим завдання даних ушкоджень самотійно?»; «Яким було можливе взаєморозташування потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого) в момент спричинення пошкоджень?»; «Чи могли бути отримані пошкодження (на одязі та тілі) за обставин, вказаних потерпілим (підозрюваним, обвинуваченим, свідками)?»;

– *конкретний або альтернативний характер*: «Чи могли настати певні наслідки в результаті вчинення певних дій (за певних умов)?»; «З урахуванням даних проведеного дд.мм.рр. візування, в ході якого було змодельовано ймовірну ситуацію вчиненого кримінального правопорушення, з якої дистанції та в якому напрямку могли бути проведені постріли, яким було взаєморозташування нападника (ків) та потерпілих у момент учинення кримінального правопорушення?»; «Чи могли бути утворені вогнепальні пошкодження на «Л» та

«Ч» за обставин й в спосіб, вказаний підозрюваним «М», у показаннях, які були надані ним під час допиту від дд.мм.рр., протоколі допиту в якості підозрюваного та в протоколі слідчого експерименту від дд.мм.рр.?»; «Чи є відмінності в показаннях підозрюваного «М», зафіксованих у зазначених вище документах, з результатами візування в ході додаткового огляду місця події?». Далі слідчим (прокурором, суддею, захисником) вказувалися конкретні умови, або – перераховувалися альтернативно, відповідно до наявних версій.

Крім того, щодо *загрози* вогнепальною зброєю. Без установлення, чи була ця зброя справною та придатною для проведення пострілу, неможливо підтвердити його наявність, адже одних показань свідків буде недостатнім.

Повне та об'єктивне досудове розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються із застосуванням стрілецької вогнепальної зброї потребує призначення та проведення судово-балістичних експертиз, у тому числі й ідентифікаційного характеру, а саме встановленню причетності зброї до події кримінального правопорушення. От чому в процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, учинених із застосуванням вогнепальної зброї, пріоритетне значення приділяється висновку експерта, пов'язаного з ідентифікацією зброї за стріляними снарядами (кулями, шротом, картеччю. Через це питання про висновок судового експерта як джерела доказів та його значення для встановлення фактів, необхідних для всебічного й повного дослідження обставин кримінального провадження, які відносяться до предмету доказування (ч. 1 ст. 91 КПК України) є актуальними.

Факти, які встановлюються при проведенні судово-балістичної експертизи в одних випадках можуть відноситись до предмету доказування, в інших вони мають лише проміжний характер, сприяючи встановленню обставин, які складають предмет доказування. Зокрема, висновки ідентифікаційного дослідження вогнепальної зброї по стріляній кулі або стріляній гільзі в одних випадках можуть бути доказом, який містить факти, що відносяться до предмету доказування, в інших – проміжним фактом, шляхом яких можуть бути доведені інші обставини, що не відносяться до предмету доказування. Наприклад, з використанням масиву

куль та гільз табельної зброї Центрального балістичного обліку ДНДЕКЦ МВС України, може бути встановлений конкретний екземпляр зброї, раніше викрадений та в подальшому використаний при вчиненні кримінального правопорушення, тобто встановлено знаряддя кримінального правопорушення, а це є обставиною, що відноситься до предмету доказування.

Зрозуміло, що посередня роль проміжних фактів не є однаковою. Відмінності в функціях, які вони виконують, дозволяє поділяти докази на прямі та непрямі. Прямий доказ відразу приводить до шуканого факту та не є проміжним етапом. Наприклад, *висновок експерта про те, що «... куля, вилучена з трупа ОСОБА_28, була вистріляна з 7,62-мм автомата АКМС № НОМЕР, 1973 р.в.; куля, вилучена при наданні медичної допомоги ОСОБА_29, одна з куль (одна з чотирьох вилучених з дерева, чарунка № 331 у ЦКГТ ДНДЕКЦ МВС України), вилучених при проведенні огляду, 26.02.2014 по вул. Інститутській в м Києві, та куля, вилучена при огляді місця події 26.02.2014 з номера № 2 її готелю «Україна» по вул. Інститутській, 4 в м. Києві, вистріляні з 7,62-мм автомата АКМС № НОМЕР_28, 1973 р.в.»¹*, прямо вказує на автомат як на знаряддя кримінального правопорушення. Але даний факт не є прямим доказом причетності особи, яка володіла зброєю до вчиненого кримінального правопорушення, оскільки зброя могла бути придбана нею за обставин, пов'язаних з кримінальним правопорушенням. Інший приклад: гільза, виявлена на місці злочину за відсутності кулі, яка завдала смертельних ушкоджень, не може прямо вказувати на використання зброї при вчиненні вбивства, адже може опинитися на місці події випадково або бути умисно підкинута зловмисником. Тому необхідно здійснити пошук додаткових фактів, які дозволять підтвердити або виключити відповідну робочу версію.

Таким чином, непрямі докази не свідчать про характер шуканого факту. Причини та умови їх виникнення можуть бути пояснені по-різному: володілець пістолета міг бути учасником кримінального правопорушення, а міг і не бути – викинутий зловмисником після вчинення кримінального правопорушення він міг

¹ Вирок Голосіївського районного суду м. Києва. Справа № 752/8938/24. Провадження № 1-кп/752/1278/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131278337>.

підібрати.

Основне призначення судово-балістичної ідентифікаційної експертизи – це вирішення питання про те, чи не стріляна куля, вилучена з тіла потерпілого або виявлена на місці події гільза зі зброї, яка є у розпорядженні сторони обвинувачення, тобто з'ясування того, чи була вона знаряддям кримінального правопорушення. За цих умов зв'язок особи, яка володіла зброєю, з учиненим кримінальним правопорушенням залишається ймовірним, у той час як висновок експерта, який успішно здійснив ідентифікацію зброї, є доказом не передбачуваного, а дійсного існування цього зв'язку. І це свідчить про необхідність пошуку фактів, які пов'язують зброю з суб'єктом кримінального правопорушення.

З цього випливає, що відповідно до ст. 91 КПК України, висновок експерта, який ідентифікував зброю за стріляною кулею, є доказом, який, з одного боку, прямо вказує на те, що зброя є знаряддям кримінального правопорушення, тобто обставиною, яка відноситься до предмету доказування (ч. 1 ст. 91 КПК України), а з іншого – непрямо вказує на причетність особи, яка володіє цією зброєю, до розслідуваного кримінального правопорушення.

Висновок ідентифікаційної експертизи зброї за стріляними гільзами також може вказувати на зброю як на знаряддя кримінального правопорушення та відповідно виступати доказом, хоча зв'язок зброї з подією кримінального правопорушення необхідно підтверджувати іншими фактами, наприклад:

- розсекреченими матеріалами контррозвідувальної діяльності із зазначенням місця, де приховано вогнепальну зброю, за даними GPRS та протоколом огляду місця події, проведеного за цією інформацією, під час якої було вилучено зброю або її частини;

- протоколом обшуку в житлі чи приміщенні, в результаті яких було вилучено металеву стружку;

- даними щодо закріплення табельної вогнепальної зброї за певними співробітниками (військовослужбовцями);

- даними, що містяться у висновках службового розслідування щодо закріплення табельної вогнепальної зброї за певними співробітниками

(військовослужбовцями), озброєння особового складу, результатів проведення інвентаризації зброї;

- даними, що містяться в протоколах допитів свідків та потерпілих;
- висновками інших судових експертиз, у тому числі комплексних.

При заключній оцінці всіх обставин кримінального провадження та винесенні вироку відображені у висновках експерта фактичні дані, так само як і факти, встановлені з інших джерел, мають однакове доказове значення, жоден доказ не має наперед встановленої сили. Це впливає зі статті 94 КПК України, де визначається, що кожний доказ оцінюється слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Сенс цього положення полягає в тому, що висновок експерта як вид доказів не зумовлює його більшої достовірності порівняно з будь-яким іншим видом – показаннями свідка, підозрюваного, потерпілого тощо. Те, що висновки експерта базуються на дослідженні, проведеному із застосуванням спеціальних методик, приладів та обладнання, не виключає можливості та необхідності їх оцінки слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом у повному обсязі, аби встановити, чи є допустимим висновок експерта, чи є він обґрунтованим, чи достовірно встановлені експертом факти.